

Jak uvažovat o Trojjedinném Bohu

Prokop Sousedík

KTF - UK

Současný pohled – vymezení se proti tradici

- Od 15. – do začátku 20. stol. se teologické kursy dělily na dvě pojednání traktát *De Deo uno* a traktát *De Deo trino*.
- V prvním se pojednává o Bohu s ohledem na jeho esenci, kterou sdílejí všechny tři božské osoby. Úvahy zde obsažené mají spekulativní povahu a rozvíjí myšlenky řecké filosofie. Výsledky, k nimž se zde dospívá, jsou často v dobré shodě s výsledky pohanské filosofie. Zjednodušeně se tedy jedná o přirozenou teologii.
- Ve druhém traktátu se probírají témata, jež pohanský filosof nemohl otevřít. Jsou zde úvahy o vlastnostech, které známe ze Zjevení a které vyplývají z rozdílu božských osob. Samozřejmě i zde se teolog opírá o filosofické pojmy a pro vnějšího pozorovatele tak není mezi oběma traktáty žádný rozdíl.
- V obou traktátech se zásadním způsobem rozvíjí to, co bychom pro naše účely mohli nazvat **spekulativní racionalita**.
- Filosofické spekulace prosytí nejenom traktát *De Deo uno* ale i traktát *De Deo trino*. Úvahy o Bohu tedy mají vlastně filosofickou povahu. Filosofové Boha teologům vlastně ukradli.
- Příčina spočívá v důrazu na traktát *De Deo uno* a v opomíjení traktátu *De Deo trino*.

Důsledky filosofické „krádeže“

- Zdá se, že oba spekulativní traktáty ztrácejí jakýkoli praktický význam pro náš život. Jsou jakýmsi výlučným majetkem filosofů a teologů, kteří se vyžívají v neobvyklých myšlenkových konstruktech, které nemohou do našich životů co mluvit.
- Bůh filosofů, tedy není živým Bohem Abrahámovým, ale pouhým principem či myšlenkovou konstrukcí. Před takovýmto by bylo směšné si (podobně jako král David) *hrát a tančit*. Museli bychom dát za pravdu jeho manželce Mikal, podle níž se David choval *jako nějaký blázen*.
- Proti sobě tak stojí Bůh filosofů (Mikal), o němž můžeme spekulovat a živý Bůh Abrahámov (David), před nímž můžeme tančit a zpívat.

K čemu ovšem vede „mikalovský“ přístup k Bohu

- *A Míkal dcera Saulova, neměla až do dne své smrti.*
- Míkal tedy byla neplodná Podobná neplodnost je však spojena s výše naznačeným přístupem k Bohu.
- „Filosofická krádež“ Boha zdeformovala. Rahner v tomto ohledu upozorňuje, že díky této krádeži je náš pohled na Krista značně pokřivený a že se *de facto* stáváme striktními monoteisty.
- Jestliže ovšem hledající nachází v lůně církve takovouto karikaturu Boha, pak se raději obrátí k ateismu. Ten je paradoxně autentičtější a podle Heideggera je živému Bohu otevřenější nežli sama klasická ontoteologie.
- Příčinou spirituálního úpadku naší doby tedy je pokřivený obraz Boha, který vytvořili filosofové! Míkalovský či filosoficko – spekulativní přístup k Bohu je třeba odmítnout.

Předpoklad „davidovského“ přístupu

- Láskyplný vztah s Bohem mohu nalézt jedině za předpokladu, že On i já jsme osobami.
- Osoba však nemůže existovat bez druhého, což platí nejenom pro mě, ale i pro Boha. V Bohu proto od věčnosti musí existovat pluralita osob.
- *Vnitřní logika křesťanské víry v Boha tedy vede k překročení pouhého monotheismu a vede k víře v trojjediného Boha (Ratzinger)*

Práce moderního teologa s tímto předpokladem

- Jestliže je pro náš náboženský život klíčový vztah k trojjedinému Bohu, měli bychom veškerá naše teologická bádání začít právě zde.
- Úvahy o jediném Bohu jsou nadbytečné a užití filosofie může napáchat značné škody.
- Vždyť učení o Trojici *nevzniklo ze spekulace o Bohu, tj. z pokusu filosofického myšlení se dopátrat, jaký je původ všeho jsoucna, nýbrž je výsledkem úsilí o zpracování historických zkušeností.* (Rahner)

Přístup k Bohu: Rahnerův *Grundaxiom*

- Podle něj *je ekonomická Trojice Trojicí imanentní a naopak*. V našich úvahách proto nemá smysl odlišovat vztahy, které mají jednotlivé osoby v dějinách spásy (ekonomická Trojice), od vztahů, které mají mezi sebou osoby ve věčnosti (imanentní Trojice).
- Je-li tomu ovšem tak, nemá smysl pronikat za *zkušenostní poznání, které máme o Ježíši a jeho Duchu v nás*. (Rahner) K historickým informacím, které čerpáme z Písma, proto nelze spekulativně nic nového přidávat. Pokud bychom to učinili, odmítli bychom tím výše zmíněný axiom.

Význam axiomu

- Nespočívá pouze v tom, že by teologa pouze vybízel k tomu, aby méně spekuloval a více vycházel z Písma, ale je dán tím, že inkorporuje výsledky soudobé filosofie především Kantovy do teologie. V čem však tato inkorporace spočívá?
- Podle Kanta jsou jakékoli spekulace o světě kolem nás z epistemologických důvodů nemožné. Díky tomu se je třeba vymezit proti soudobému deismu. Jediná racionalita, která je připuštěna, je racionalita přírodních věd. V tomto duchu uvažují filosofové 20. stol., jako např. L. Wittgenstein, který dovozuje, že smysluplně lze tvrdit jedině věty matematizované přírodovědy.
- Podle Rahnera v podstatě totéž platí v oblasti teologie. Filosofické spekulace o jediném Bohu je třeba odmítnout i v teologii, což (i) znamená odmítnutí traktátů *De Deo uno*. Kromě toho je (ii) třeba novým způsobem přistoupit k traktátům *De Deo trino*. I zde je třeba zůstat na úrovni fakticky daného, ovšem v oblasti historického bádání. Smysluplně tedy lze tvrdit pouze věty historické vědy.

Co lze Rahnerovi namítnout?

- Zdá se, že staré spekulace je třeba nahradit přírodovědným a historickým zkoumáním. Tato vědecká zkoumání nám Boha mohou přiblížit snad ještě obtížněji než dřívější spekulace.
- **Rahnerova odpověď** vychází z **Kantova primátu subjektu**. Subjekt se vyznačuje určitou strukturou, která určuje, co lze poznat a která je předpokladem předmětného poznání.
- Při poznání této struktury se je třeba inspirovat **Heideggerem** a nikoli Kantem. Poznáváme ji přímou zkušeností, kterou, jelikož je předpokladem každého dalšího poznání, nazývá Rahner transcendentální.
- Transcendentální zkušenost je předpokladem každého předmětného poznání, a proto to, co jí zakoušíme, je opět nepředmětné.
- Rahnerův vlastní přínos se objevuje, když se zamyslíme nad tím, co vlastně přesněji zakoušíme onou transcendentální zkušeností? Zakoušíme předpoklad veškeré předmětnosti, jímž ovšem není nějaký epistemologický subjekt, ale samotný Bůh.
- Naše historické zkoumání Písma v nás právě může vyvolat onu transcendentální zkušenost, a tím i setkání s živým Bohem. Sám Bůh tak prozáří prostor naší subjektivity. Povšimněme si, že podobným způsobem argumentuje L. Wittgenstein.

K čemu tedy vede konfrontace moderní filosofie s teologií

- Je třeba odmítnout starý metafyzicko – teologický obraz světa a nahradit obrazem vědeckým. S tím souvisí, že musíme odmítnout traktáty *De Deo uno* a *De Deo trino* jako relikty temné středověké minulosti.
- Nechceme-li se za těchto okolností stát ateisty, pak musíme nalézat prostor pro setkání s Bohem v nitru lidské subjektivity. Klíčovou roli by proto mělo sehrát zkoumání vztahů, jež mají jednotlivé boží osoby v dějinách spásy (ekonomická Trojice) Jedině to umožní, že budeme společně s králem Davidem před Bohem zpívat a tančit.

Výsledky revoluce

- Připomeňme, že revoluce, k níž Rahner vyzývá byla vyvolána neutěšeným stavem náboženského života v 19. a 20. stol.
- I my tedy máme právo se tázat po praktických důsledcích Rahnerovy revoluce. Zdá se, že před Bohem netančí téměř nikdo, zdá se, že ani teologie ani náboženský život nevzkvétají.
- Někteří považují za jednu z příčin tohoto stavu opomíjení úvah, které byly obsaženy v traktátu *De Deo uno*. Návrat k tomuto druhu úvah však ve své podstatě znovu otevírá cestu k dříve zavrženému spekulativnímu, tj. „mikalovskému“ přístupu k Bohu.

Kulisou je antika

- Mýtické a filosofické myšlení představovalo dva alternativní přístupy ke světu, mezi nimiž se vytvořilo určité napětí.
- Filosofové totiž racionálně kritizovali mýtické představy, což vyvolalo snahu jejich hlas umlčet.
- Již tedy antický svět znal dilema mezi bohy víry a bohem filosofů, dilema mezi Míkal a Davidem

Vznik křesťanství

- Dilema pro křesťanství, ke které duchovní tradici se připojit. Buď se mohli tolerantně připojit k řecko – římskému kosmu, nebo se rozhodnout pro Boha filosofů a netolerantně se vymezit vůči ostatním náboženstvím.
- Křesťané dali přednost druhé alternativě. Jejich Bůh je totožný s nejvyšším principem, o němž hovoří filosofové.
- Díky této „koalici“ se ovšem křesťanství zachránilo. Dějinné otřesy vedly ke zkáze starých mýtů, křesťanství přežilo dodnes. Vždyť pravda rozumu je srozumitelná v antice i dnes.

Křesťanství a filosofie

- Teoretický génus starých Řeků se spojil s izraelskou schopností slyšet hlas boží.
- S vírou spojený rozum vytváří úchvatný metafyzicko – teologický obraz světa, jenž bychom ani dnes neměli odmítnout.
- Filosofové Boha „neukradli“, jen mu začali podle svých schopností sloužit.

Výsledky spojení křesťanství s filosofií

- Spojení rozumu s vírou umožnilo, že křesťanství překonalo kulturní i časové bariery.
- Vznikla křesťanská civilizace, z jejíchž úspěchů, byť to samozřejmě neuznáváme, čerpáme dodnes.
- Dřívější spojování víry s filosofií tedy mělo nesmírný praktický dopad – bylo plodné.
- Nesmíme však zapomínat na oprávněnou kritiku, o níž jsme hovořili výše.

Srovnání dvou alternativních přístupů k Bohu

- (1) Oba přístupy berou velice vážně soudobou vědu a filosofii. Což je správně!
- (2) Oba více či méně absolutizují jeden typ racionality: tradiční zdůrazňuje spekulativní racionalitu; moderní nejprve pouze přírodovědeckou, později i historickou.
- (3) Oba mají „komplementární“ nevýhody: Přílišným důrazem na objektivní spekulaci ztrácíme kontakt s živým Bohem (Míkal); odmítnutím racionálního objektivismu ztrácíme přirozeného spojence, kterého nám Bůh dal. Např. nebudeme s to odlišit Davidovo poskakování před Hospodinem, od poskakování nějakého sektáře.

Návrh řešení – jeho východisko je určité dilema

- Rahner vyšel v rámci své koncepce z myšlenek moderny (Kant a raný Wittgenstein), podle níž platný jedině přírodovědecký obraz světa.
- Jeho předchůdci nejsou v naznačeném ohledu tak radikální, nicméně i oni by podpořili myšlenku jednoho správného obrazu, tentokrát metafyzicko – teologického.
- Ve kterém pojmovém rámci bychom se však měli pohybovat? V tomto dilematu vítězí Rahner, protože jeho tradice předložila argumentaci, z níž plyne, že metafyzická spekulace je nemožná.
- Tato argumentace vychází ze zkoumání esence našich poznávacích schopností, později z esence řeči.

Samotný návrh

- Je samozřejmě pečlivě sledovat dějiny filosofie. Ty pak ukazují, že slovo Kantovo ani raného Wittgensteina není definitivní. Po moderně totiž následovala postmoderna.
- Jedním z charakteristických rysů tohoto nového proudu myšlení je odmítnutí absolutizace jednoho přístupu ke světu.
- Odmítají se tedy ty argumenty, na jejichž základě se absolutizuje vědecký obraz světa. Existuje přece řada různých typů racionalit, které jsou vzájemně neredukovatelné. Pozdní Wittgenstein mluví v naznačeném kontextu o řečových hrách, které nesdílejí společnou podstatu.
- Není-li možné stanovit esenci poznání či řeči, pak nemáme obecné kritérium, pomocí něhož bychom odmítli nějaký typ řeči či racionální aktivity. Nemůžeme mít tedy kritérium, pomocí něhož stanovili, že metafyzika či teologie je nesmyslná.
- M. Clavel se proto mýlí, když prohlásí, že Kant *definitivně prokázal ztroskotání metafyziky a zazvonil jí umíráčkem*

Závěr

- Má-li ovšem pozdní Wittgenstein pravdu, můžeme nadále o Bohu vést spekulativní řeč a dále ji dělit do oněch dvou traktátů.
- Konečně sám Rahner naznačuje, že určitý racionální diskurs o Bohu možný je, nicméně výrazu „Bůh“ zde prý používáme v simplifikovaném smyslu. Kritéria smysluplnosti pak ponechejme na samotných účastnících této řečové hry.
- Má-li Wittgenstein pravdu, pak ovšem můžeme také před Bohem i zpívat a tančit.
- Neexistují teoretické důvody, na jejichž základě bychom jeden přístup upřednostnili před druhým.
- Je si ovšem třeba uvědomit, že přílišný důraz na čistou spekulaci z nás může učinit sterilní a neplodnou Míkal a naopak odmítání racionality křepčící sektářská individua.